

Právo znát genetický původ jako součást osobnostních práv dítěte počatého anonymním způsobem

Jakub Valc*

Abstrakt: Právo na soukromí je považováno za jedno ze základních práv každého člověka a je chráněno nejen na mezinárodní či ústavní, ale také zákonné úrovni. V tomto kontextu je možné vycházet rovněž z právní úpravy zakotvené v novém občanském zákoníku, který na více místech poskytuje soukromoprávní ochranu osobnosti člověka. Jedná se již ze své podstaty o poměrně širokou kategorii, pod níž ovšem můžeme s ohledem na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva výkladově subsumovat také ochranu soukromého a rodinného života, včetně práva znát svůj původ a okolnosti narození. Nelze zajisté zpochybnit, že tento aspekt osobnosti člověka je tradičním psychologickým, sociologických a také právním tématem, a to v kontextu již historicky uplatňovaného institutu osvojení. V současné době se ovšem ve společnosti čím dál více prosazují moderní biomedicínské technologie, které stanovují zcela nová pravidla a eticko-právní otázky. Jinak tomu není ani v případě asistované reprodukce a souvisejícího legislativního požadavku na anonymitu dárcovství pohlavních buněk, čímž dle našeho názoru ze strany státu dochází nejen k faktickému znemožnění navázání rodinných vazeb, ale také k zásahu do práva na soukromí a osobnostních práv.

Klíčová slova: umělé oplodnění, anonymní dárcovství, právo na soukromí, právo znát svůj původ, dítě, dárc

Úvod

Nejen v mezinárodním, ale také vnitrostátním měřítku můžeme v rámci systému lidsko-právní ochrany rozlišovat širokou škálu jednotlivých práv a svobod, což je nepochybně důsledkem dlouhého historického vývoje. Je si však třeba uvědomit, že tento vývoj byl postupný, přičemž byl z historického hlediska do značné míry podmíněn významnými, byť často tragickými událostmi, které vyvolaly potřebu respektování důstojnosti člověka a ochrany jeho práv ze strany veřejné moci. V tomto kontextu je vhodné poukázat na skutečnost, že tyto problémy či otázky byly z počátku spíše teologického a filozofického než ryze právního charakteru. O tom z hlediska moderních dějin svědčí především myšlenky významných filozofů, jako byl Thomas Hobbes, který v době osvícenství formuloval teorii společenské smlouvy neboli konceptu vycházejícího z představy přirozeného stavu, ve kterém vlivem omezených prostředků a práva všech na všechno dochází k válce všech proti všem (člověk člověku vlkem).¹ Byl si tedy vědom potřeby ochrany života, a to prostřednictvím uzavření smlouvy mezi lidmi a suverénem, čímž dochází ke konstituování veřejné moci. V rovině teorie práva můžeme tento koncept označit jako smluvní teorii vzniku státu, která byla posléze dále rozvíjena, a to z důvodu reflexe toho, že ochrana pouhého života člověka či jeho prosté existence není dostačující, neboť musí být garantována jeho určitá kvalita či společenská hodnota.²

* JUDr. Jakub Valc, Právnická fakulta Masarykovy univerzity a Krajský soud v Brně. E-mail: 380851@mail.muni.cz.

¹ HOBBS, Thomas. *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 87–91.

² To souvisí s následnou potřebou ochrany svobody a vlastnictví člověka, včetně práva na odbor proti útlaku ze strany veřejné moci, která byla smluvně konstituována za účelem ochrany občanů a jejich práv. Srov. LOCKE, John. *Dvě pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 203.

Tento aspekt již přímo koresponduje se zvoleným tématem, neboť vnímání kvality života jednotlivce je do značné míry ovlivněno rozvojem společnosti. Postupem času tak docházelo zejména po již naznačených tragických (válečných) událostech či společenských proměnách k významným kodifikacím, které systém lidskoprávní ochrany neustále rozvíjely, čímž došlo postupně k vytvoření celého katalogu lidských práv a svobod, do kterého můžeme zařadit rovněž právo na respektování a ochranu soukromého života. Co je to však soukromý život? Vyčerpávající odpověď na tuto otázku zajisté nenalezneme v díkci ustanovení jednotlivých právních předpisů či lidskoprávních dokumentů, ale především v judikatuře a doktrinálním výkladu. Nelze pak opominout již uvedený vývoj společnosti, se kterým jsou v současné době spojeny otázky nejen právního, ale také biomedicínského charakteru, které rozsah práva na soukromí a požadavky na jeho ochranu značným způsobem ovlivňují.

Jinak tomu není ani v případě problematiky anonymního dárcovství, které není ze své podstaty samostatným právním problémem, neboť je z praktického hlediska pouhým nástrojem k realizaci sociálně-biologických procesů ve smyslu umělého oplodnění či náhradního mateřství, které je jeho specifickou formou. V každém případě se jedná nejen z etického, ale také právního hlediska o velmi kontroverzní instituty, neboť přímo souvisí rovněž s otázkou ochrany práva na soukromý život, respektive s kolizí tohoto práva na straně takto počatého dítěte a jeho genetických rodičů. Cílem článku je tedy zabývat se v souvislostech možnostmi řešení této kolize, a to při zohlednění nejlepšího zájmu uměle počatého dítěte, kterému je dle našeho názoru zasahováno do jeho osobnostních práv. Z toho důvodu nejprve přistoupíme k vymezení podstaty procesu umělého oplodnění za pomoci genetického materiálu získaného od anonymních dárců a analýze dotčené mezinárodní, unijní a vnitrostátní právní úpravy anonymního dárcovství, včetně práva dítěte znát svůj původ. Následně budeme tyto poznatky konfrontovat s právní úpravou práva na respektování soukromého a rodinného života, pod který můžeme dle judikatury Evropského soudu pro lidská práva (dále též „ESLP“) subsumovat také právo znát svůj původ a okolnosti narození. Závěrem pak uvedeme úvahy *de lege ferenda*, jejichž smyslem bude poukázat na potřebu zrušení či alespoň výrazného omezení anonymity dárcovství, neboť představuje nezanedbatelný zásah nejen do právního statusu, ale také zdravého psychického a sociálního vývoje dítěte.

1. Anonymní dárcovství: vymezení pojmu, právní regulace a vliv na formování identity dítěte

Již v samotném úvodu práce jsme naznačili, že současný lidskoprávní diskurz je velmi ovlivněn progresivním vývojem moderních technologií, které zejména v oblasti biomedicíny vyvolávají stále nové otázky eticko-právního charakteru. Mezi ně můžeme bezpochyby zařadit také problematiku asistované reprodukce, která je někdy vnímána ve smyslu etického dilematu. Na jednu stranu je poukazováno na velký přínos těchto postupů, které jsou často jediným možným způsobem početí dítěte, a to za situace, kdy je vlivem zdravotních problémů na straně muže či ženy početí přirozenou cestou značně ztíženo, či dokonce zcela znemožněno. Je nutné zmínit, že pojem asistovaná reprodukce je velmi široký, což znamená, že může být realizována různým způsobem, a to typicky v závislosti na tom, s jakým zdravotním problémem se neplodný pár potýká.³ S ohledem na skutečnost,

³ American Society for Reproductive Medicine. *Assisted Reproductive Technology* [online]. 2015 [cit. 19. 4. 2018]. Dostupné z:

že cílem tohoto článku není zabývat se (bio)medicínskou stránkou daného problému, omezíme se na prosté konstatování, že nejvíce kontroverzí vyvolává také díky své četnosti metoda *in vitro fertilization* (IVF) neboli umělé oplodnění.⁴

Podstata této metody asistované reprodukce spočívá v tom, že početí dítěte není následek pohlavního styku mezi mužem a ženou, ale laboratorních operací s pohlavními buňkami, k jejichž splynutí a vzniku nového lidského jedince dochází tzv. ve zkumavce. Teprve následně je opět prostřednictvím lékařského personálu a příslušných technologií přistoupeno ke kultivaci a transferu embrya do pohlavních cest ženy, kde posléze dochází k jeho uhníždění v děloze a vývoji „standardním“ způsobem, byť pod zvýšeným lékařským dohledem.⁵ Již tato skutečnost sama o sobě vyvolává mnoho problematických otázek, týkajících se např. suplování přirozenosti či posvátnosti aktu početí dítěte, související nadprodukce embryí jako spotřebního materiálu pro účely výzkumu,⁶ rizika vícečetného těhotenství apod. Specifické místo v tomto ohledu zaujímá také institut anonymního dárcovství, který má své místo v procesu umělého oplodnění za předpokladu, že nemohou být pro účely umělého početí dítěte použity pohlavní buňky zamýšlených rodičů.⁷ Jediným řešením je v takovém případě využití genetického materiálu od dárců či dárců, kteří mohou mít v jednotlivých státech různé právní postavení.

Stejně jako právní úprava interrupcí či asistované reprodukce, ani dárcovství pohlavních buněk, které je ve výše uvedených případech pouze součástí procesu umělého oplodnění, není napříč mezinárodním společenstvím jednotně regulováno. Z toho důvodu se můžeme setkat se zcela odlišnými přístupy, a to nejen ve vztahu k otázce ohledně možnosti či nemožnosti finanční náhrady za darování spermatu či vajíčka, ale také co se týče toho, zda musí být celý proces anonymní.⁸ Pokud se budeme s ohledem na zaměření našeho tématu dále soustředit pouze na problematiku anonymity dárcovství, do pomyslné první skupiny států, které požadují odtajněné darování pohlavních buněk, patří například Rakousko, Švýcarsko, Švédsko, Austrálie či Velká Británie.⁹ Naopak je anonymita dárcovství obligatorně stanovena v zemích jako Francie, Španělsko, Kanada či České

<<https://www.reproductivefacts.org/globalassets/rf/news-and-publications/bookletsfact-sheets/english-fact-sheets-and-info-booklets/art.pdf>>.

4 Diskurz v těchto otázkách se začal přirozeně zesilovat zejména po úspěšném použití metody umělého oplodnění (IVF), a to narozením historicky prvního dítěte „ze zkumavky“ roku 1978 jménem Louise Brown. Viz BŘEZINA, Paul – ZHAO, Yulian. The Ethical, Legal, and Social Issues Impacted by Modern Assisted Reproductive Technologies. *Obstetrics and Gynecology International* [online]. 2012, s. 1 [cit. 19. 4. 2018]. Dostupné z: <<https://www.hindawi.com/journals/ogi/2012/686253/>>.

5 HOEGER, Kathleen et al. *In Vitro Fertilization: Process, Risk, and Consent* [online]. University of Rochester Medical Center, 2018 [cit. 19. 4. 2018]. Dostupné z: <<https://www.urmc.rochester.edu/MediaLibraries/URMCMedia/fertility-center/documents/In-Vitro-Fertilization-4-29-15-updated.pdf>>.

6 K otázce právního statusu embrya či plodu srov. rozsudek ESLP ze dne 8. 7. 2004, stížnost č. 53924/00, věc *Vo proti Francii*, a rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 10. 4. 2007, stížnost č. 6339/05, věc *Evansová proti Spojenému království*.

7 Důsledkem toho automaticky dochází k narušení či zpochybnění tradičního významu pojmu rodičovství a rodič. Vlivem aplikace biomedicíny a provádění metod asistované reprodukce totiž můžeme v případě jednoho dítěte hovořit o existenci až čtyř druhů rodičovství (genetické, biologické, právní, sociální), které mohou být reprezentovány odlišnými osobami. Pokud se jedná o genetické rodiče, budou to v tomto případě dárci genetického materiálu. Biologickým rodičem poté může být na straně matky jiná osoba, a to žena, která dítě porodila (případ úplného náhradního mateřství). Ta se z tohoto titulu dle českého práva stává automaticky právním rodičem dítěte, a to na základě nevyvratitelné právní domněnky mateřství, zakotvené v § 775 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „o. z.“). V případě otce je nicméně třeba aplikovat systém vyvratitelných právních domněnek. Poslední kategorií je rodič v sociálním slova smyslu, což je osoba, která dítě fakticky vychovává a má jej ve své péči.

8 GONG, Dan et al. An overview on ethical issues about sperm donation. *Asian Journal of Andrology* [online]. 2009, roč. 11, č. 6, s. 646 [cit. 20. 4. 2018]. Dostupné z: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3735320/>>.

9 Ve Velké Británii došlo k zásadnímu obratu a odtajnění dárcovství pohlavních buněk roku 2005, a to v návaznosti na rozhodnutí Nejvyššího soudu Anglie a Walesu ze dne 26. 7. 2002, případ č. CO/3802/01, věc *Rose a další proti Ministerstvu zdravotnictví*.

republika. Nelze samozřejmě vyloučit ani státy, kde je umožněno odtajněné i anonymní dárcovství, jako je Dánsko a Rusko.¹⁰

Nejednotnost právní regulace vede přirozeně k tomu, že dochází k samovolnému vytváření „tržního prostředí“ v oblasti darování spermií a vajíček, respektive ke vzniku specifické formy turistiky, která je typická také v případě interrupcí či náhradního mateřství.¹¹ Je nicméně vhodné doplnit, že na úrovni Evropské unie existuje sekundární legislativa ohledně darování genetického materiálu. Konkrétně se jedná zejména o směrnici Evropského parlamentu a Rady 2004/23/ES ze dne 31. 3. 2004, o stanovení jakostních a bezpečnostních norem pro darování, odběr, vyšetřování, zpracování, konzervaci, skladování a distribuci lidských tkání a buněk (dále též „směrnice“). Daný právní předpis pak zakotvuje ve vztahu k darování reprodukčních buněk určitá omezení, jako je povinnost uchovávat data o dárci po dobu nejméně 30 let či zákaz finanční náhrady, jak stanovuje čl. 12 odst. 1 směrnice: „Členské státy se snaží zajistit dobrovolné a neplacené darování tkání a buněk. Dárci mohou obdržet náhradu, která je přísně omezena na pokrytí výdajů a nepřijemností spojených s darováním. V takovém případě členské státy definují podmínky, za nichž smí být náhrada udělena.“ Problematická je ovšem skutečnost, že směrnice otázku anonymity dárcovství či nutnosti jeho odtajnění nestanovuje a řešení tak ponechává na uvážení členských států a jejich zákonodárců.

Co se týče právní úpravy umělého oplodnění v České republice, ta je vystavěna na anonymně dárcovství pohlavních buněk. Nalezneme ji zejména ve speciálním právním předpisu ve smyslu zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o sp. zdr. sl.“). Tento právní předpis podrobným způsobem upravuje podmínky provedení asistované reprodukce, včetně odběru a manipulace se zárodečnými (pohlavními) buňkami. V této souvislosti je pak významné především ustanovení § 10 odst. 1 zákona o sp. zdr. sl., dle kterého platí, že: „Poskytovatel, který je oprávněn provádět metody a postupy asistované reprodukce, je povinen zajistit zachování vzájemné anonymity anonymního dárcce a neplodného páru a anonymity anonymního dárcce a dítěte narozeného z asistované reprodukce.“ K tomu je ovšem nutné doplnit, že dle druhého odstavce citovaného ustanovení musí být údaje o zdravotním stavu anonymního dárcce uchovány po dobu 30 let od provedení umělého oplodnění, přičemž má neplodný pár nebo zletilá osoba narozená z asistované reprodukce právo písemně požádat o jejich poskytnutí.¹²

Dále je nutné poukázat na skutečnost, že použitelnost metod a postupů asistované reprodukce je dle § 5 odst. 1 daného zákona možná pouze při splnění podmínek stanovených zákonem č. 296/2008 Sb., o zajištění jakosti a bezpečnosti lidských tkání a buněk

¹⁰ HARPER, Joyce – KENNETT, Debbie – REISEL, Dan. The end of donor anonymity: how genetic testing is likely to drive anonymous gamete donation out of business. *Human Reproduction* [online]. 2016, roč. 31, č. 6, s. 1136 [cit. 20. 4. 2018]. Dostupné z: <<https://academic.oup.com/humrep/article/31/6/1135/1749791>>.

¹¹ Právě problematika náhradního mateřství již ukázala, že vycestování do států s liberální právní úpravou příslušných postupů může vyvolat řadu problémů, souvisejících například se zápisem rodičovských práv k dítěti, a tedy i ochranou jeho soukromého života a možností úplné integrace v občanské společnosti (rozsudek ESLP ze dne 26. 6. 2014, stížnost č. 65192/11, věc *Mennesson proti Francii*, a rozsudek ESLP ze dne 26. 6. 2014, stížnost č. 65941/11, věc *Labassee proti Francii*). Nelze však opominout ani případy, kdy se vlivem rozdílné právní úpravy náhradního mateřství ocitlo dítě zcela bez péče svých rodičů, jako tomu bylo v rozsudku ESLP ze dne 8. 7. 2014, stížnost č. 29176/13, věc *D. a další proti Belgii*. Za nejkontroverznější je pak v této oblasti považován rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 24. 1. 2017, stížnost č. 25358/12, věc *Paradiso a Campanelli proti Itálii*, kdy bylo dítě objednatelskému páru z důvodu porušení mezinárodních podmínek adopce dokonce odebráno a svěřeno do péče v jiné rodině.

¹² Stanovení požadavků na věk dárcce či vymezení osob, u nichž je dárcovství vyloučeno, nalezneme poté v § 1 odst. 4 písm. c) ve spojení s § 5 odst. 1 zákona o sp. zdr. sl.

určených k použití u člověka a o změně souvisejících zákonů (zákon o lidských tkáních a buňkách), ve znění pozdějších předpisů. Ten zapracovává či implementuje příslušnou sekundární legislativu Evropské unie, a to včetně výše uvedené směrnice 2004/23/ES ze dne 31. 3. 2004. Ve vztahu k problematice anonymity dárcovství při procesu asistované reprodukce je pak zásadní § 3 odst. 3 písm. c) až d) zákona o lidských tkáních a buňkách, dle kterého je povinností poskytovatele zacházejícího s lidskými tkáněmi a buňkami zajistit utajení a ochranu dotčených údajů, včetně genetických informací, aby dárcé ani příjemce nemohl být identifikován. Současně musí poskytovatel vést potřebnou evidenci údajů a zavést postupy pro poskytování informací, aniž by byla anonymita dárců ohrožena.

Pokud se jedná o posouzení zdravotní způsobilosti dárců reprodukčních buněk, je potřeba vycházet z přílohy č. 5 prováděcího právního předpisu ve smyslu vyhlášky č. 422/2008 Sb., o stanovení bližších požadavků pro zajištění jakosti a bezpečnosti lidských tkání a buněk určených k použití u člověka, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „vyhláška“). Ta rozlišuje situace, kdy dochází k darování reprodukčních buněk mezi partnery k přímému či nepřímému použití (kryokonzervace embryí) nebo darování jiným způsobem. Co se týče poslední z uvedených kategorií, při výběru dárcé je zohledňován jeho věk, zdravotní stav, lékařské a laboratorní vyšetření, lékařská anamnéza, anamnéza chování uvedených v dotazníku a výsledek osobního pohovoru. Rozhodující je zajištění toho, aby nebylo darováním pohlavních buněk ohroženo zdraví ostatních (včetně budoucího dítěte) či samotného dárcé. Z toho důvodu jsou v příloze č. 5 vyhlášky uvedena vyšetření, která jsou v tomto ohledu prováděna za účelem prevence závažných onemocnění (HIV, syfilis, Hepatitis B atd.), včetně genetického screeningu, kvůli eliminaci dědičných poruch.

S ohledem na výše uvedené tedy můžeme dospět k dílčímu závěru, že současná právní úprava dárcovství pohlavních buněk je v České republice nastavena způsobem, kdy reflektuje pouze nutné minimum, které je na přístupnost údajů o osobě dárcé kladeno prostřednictvím příslušné směrnice Evropské unie. Jedná se nicméně o údaje toliko o zdravotním stavu dárcé, což má částečně logické zdůvodnění. Jak již bylo uvedeno, prováděcí právní úprava v oblasti posuzování zdravotní způsobilosti dárců reprodukčních buněk totiž stanovuje širokou škálu vyšetření, která musí být pozitivně hodnocena, aby mohlo dojít k darování a praktickému použití genetického materiálu. Důvodem je prevence proti situacím, kdy bude dárcé nositelem závažného a přenosného onemocnění či genetické predispozice, která představuje přímé ohrožení pro budoucí zdravý vývoj dítěte.¹³ Je ovšem vhodné připomenout, že ne všechny dědičné choroby mohou být v rámci standardního vyšetření odhaleny. To může mít za následek situaci, kdy bude dítě ze strany svého genetického rodiče (dárcé) či jeho předků zatíženo genetickou predispozicí, která nebyla při vyšetření či osobním pohovoru odhalena, což jeho později ošetřujícím lékařům znemožní klást zvýšený důraz na případné včasné odhalení rizikových faktorů.

To nicméně není dle našeho názoru jediným problematickým aspektem institutu anonymního dárcovství. Vedle fyzického zdraví dítěte či dospívajícího jedince počatého metodou asistované reprodukce je totiž nutné zohledňovat také psychickou a sociální stránku daného problému. Skutečnost, že je dárcovství anonymní, má přirozeně za následek, že takto počatý jedinec nemá objektivně po celou dobu svého života možnost zjistit, kdo byli jeho genetičtí rodiče a předkové, popřípadě odkud pochází, zda má další sourozence apod. V právním diskurzu je v tomto kontextu předmětem diskusí, zda je

¹³ HÁJEK, Zdeněk et al. *Rizikové a patologické těhotenství*. Praha: Grada, 2004, s. 239.

uzákonění anonymity dárcovství v rozporu s právem člověka znát svůj původ,¹⁴ jehož výslovné zakotvení můžeme ve vztahu k právní ochraně dítěte nalézt v čl. 7 Úmluvy o právech dítěte z roku 1989 (OSN), ve kterém je uvedeno, že: „Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují provádění těchto práv a v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím a v souladu se svými závazky vyplývajícími z příslušných mezinárodněprávních dokumentů v této oblasti se zvláštním důrazem na to, aby dítě nezůstalo bez státní příslušnosti.“¹⁵

Přestože se může na první pohled zdát zcela jednoznačné, že anonymní dárcovství je v rozporu s výše citovaným lidskoprávním dokumentem, opak je pravdou. V praxi se totiž můžeme setkat se zcela odlišnými interpretačními přístupy. První z nich z díkce citovaného článku dovozuje právo dítěte znát své genetické rodiče, tedy v případě asistované reprodukce dárce genetického materiálu. Naopak se můžeme setkat s přístupem, který ve prospěch anonymity dárcovství buďto poukazuje na slovní obrat „pokud je to možné“, nebo považuje ve vztahu k vývoji dítěte a realizaci jeho práv za rozhodné zejména to, v jakém vyrůstá prostředí, respektive kdo jsou jeho rodiče v psychosociálním slova smyslu.¹⁶ Dle našeho názoru je již za použití gramatického a teleologického výkladu daného článku Úmluvy o právech dítěte možné konstatovat, že úmyslem bylo umožnit dítěti znát jeho genetické rodiče, popřípadě rodiče biologické, pakliže by se nejednalo o případ dárcovství pohlavních buněk v rámci procesu asistované reprodukce.¹⁷

Při provedení umělého oplodnění z darovaných reprodukčních buněk se může jednat o kolizi rodičovství genetického, biologického a sociálního. Z pohledu dítěte a jeho práva znát svůj původ je logické, že relevanci má pouze rodičovství v genetickém (u otce současně biologickém) slova smyslu. Biologická matka, pakliže není nositelem genetické informace a dítě nevychovává, totiž k němu nemá vyjma porodu žádné sociální či pokrevní vazby.¹⁸

¹⁴ KONEČNÁ, Hana. Asistovaná reprodukce u single osob a homosexuálních párů. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2017, roč. 7, č. 1, s. 38–39 [cit. 22. 4. 2018]. Dostupné z: <<http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/134/122>>.

¹⁵ K tomu je vhodné doplnit, že Česká republika sice učinila k citovanému článku výhradu v době přijetí (1991), ve které si vymínila možnost anonymity biologických (genetických) rodičů v případě nezrušitelného osvojení či umělého oplodnění, ale tento přístup je dlouhou dobu objektem kritiky zejména Výboru pro práva dítěte. Nad rámec uvedeného nelze opomíjet ani čl. 51 Úmluvy o právech dítěte, který nepřipouští výhrady neslučitelné s předmětem a účelem daného právního dokumentu a navíc umožňuje jejich dodatečné odvolání. Ve vztahu ke kritice Výboru pro práva dítěte pak můžeme poukázat na § 836 o. z., který zakotvuje povinnost osvojitelům informovat dítě o skutečnosti osvojení do začátku povinné školní docházky, což svědčí o částečné změně dřívějšího přístupu. Srov. *Convention on the Rights of the Child* [online]. United Nations Treaty Collection [cit. 22. 4. 2018]. Dostupné z: <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsq_no=IV-11&chapter=4&lang=en>; Příloha č. 2 k usnesení vlády České republiky ze dne 10. září 2003 č. 898. *Závěrečná doporučení Výboru pro práva dítěte: Česká republika* [online]. vlada.cz, 2018 [cit. 22. 4. 2018]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rfp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/Z_v_re_n_doporu_en_2CRC_CZ_2.pdf>.

¹⁶ Tento přístup je tedy považován za dominující také v České republice. Srov. KONEČNÁ, Hana. Odanonymnění dárcovství gamet – analýza psychosociální. [online]. In: *Adam Česká republika*, 2010 [cit. 22. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.adamcr.cz/soubory/Analýza_2012_odanonymneni_darcovstvi.pdf>.

¹⁷ V tomto ohledu je třeba zohledňovat skutečnost, že Úmluva o právech dítěte byla přijata v roce 1989, tedy v době, kdy sice již byly úspěšně prováděny metody asistované reprodukce, ale nikoliv v tak velkém rozsahu. O právu znát biologické rodiče lze navíc uvažovat rovněž ve vztahu k problematice osvojení, anonymních porodů, babyboxů, zatažení totožnosti biologického otce dítěte apod. Srov. CIRBUSOVÁ, Martina. Anonymita osvojení vs. právo dítěte znát svůj původ. In: KOTÁSEK, Josef et al. (eds). *Dny práva 2011 – Days of Law 2011* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012. Dostupné z: <https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/05%20Rodina/03%20MARTINAcirbusova.pdf>.

¹⁸ Typicky v případě náhradního mateřství v jeho úplné formě, kdy se někdy s nadsázkou hovoří o tzv. pronájmu dělohy, což je z podstaty věci v rozporu se zákazem komercializace lidského těla dle čl. 21 Úmluvy o lidských právech a biomedicině (Rada Evropy). Srov. ATTL, Karel. Institut náhradní matky – ano, či ne? *Prevence úrazů, otrav a násilí* [online]. 2009, No. 2, s. 186 [cit. 22. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.zsfjcu.cz/cs/zsfjournals/prevence-urazu-otrav-a-nasilii-old/institut-nahradni-matky-ano-ci-ne/prevence-2-09_attl.pdf>.

Sociální rodiče jsou pak nepochybně ti, kteří jej vychovávají a jejichž identita je dítěti známa.¹⁹ Současně považujeme s ohledem na čl. 7 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte za dezinterpretaci, pokud je ve prospěch anonymity dárcovství odkazováno na slovní spojení „pokud je to možné“, neboť je jednoznačně stanoven závazek státu, aby provádění dotčených práv zajišťoval.²⁰ Za splnění tohoto požadavku pochopitelně nelze *ad absurdum* považovat postup, kdy zákonodárce přijme normu, která realizaci práva dítěte získat údaje o svém původu záměrně znemožní.²¹

S ohledem na shora uvedené důvody jsme toho názoru, že zavedení institutu anonymního dárcovství je ze strany smluvního státu porušením práva dítěte znát svůj původ, a tedy rovněž porušením mezinárodního závazku ve smyslu čl. 7 Úmluvy o právech dítěte. Otázkou však zůstává, zda lze toto právo dítěte považovat nejen z psychologického, ale také právního hlediska za součást jeho identity a v důsledku také soukromého a rodinného života, kterému je v čl. 16 Úmluvy o právech dítěte poskytována samostatná právní ochrana: „Žádné dítě nesmí být vystaveno svévolnému zasahování do svého soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence ani nezákonným útokům na svou čest a pověst. Dítě má právo na zákonnou ochranu proti takovým zásahům nebo útokům.“

2. Právo znát svůj původ jako součást osobnostních práv

Pokud se nejprve zaměříme na mezinárodní zakotvení práva na ochranu soukromého a rodinného života, je třeba říci, že se jedná o základní lidské právo, které nepatří mezi již tradičně právem chráněné hodnoty, jako byl život, svoboda, vlastnictví či právo na odpor proti útlaku. O tom svědčí skutečnost, že jej nenalezneme explicitně vyjádřeno například v *Deklaraci nezávislosti Spojených států amerických* z roku 1776 či *Deklaraci práv člověka a občana* z roku 1789, které jsou považovány za základ všech moderních lidskoprávních kodifikací.²² Součástí mezinárodně uznaného katalogu lidských práv a základních svobod se totiž stalo právo na respektování soukromého a rodinného života až přijetím Všeobecné deklarace lidských práv z roku 1948, která sice nebyla právně závazným dokumentem, ale její autoritativní závaznost napříč mezinárodním společenstvím dosáhla takové intenzity, že začala být dovozována ve smyslu právního obyčeje.²³

Bez ohledu na tuto skutečnost byl obsah daného lidskoprávního dokumentu do značné míry převzat do všech následujících kodifikací, přestože byly ve většině případů prováděny

¹⁹ V opačném případě by nejspíše nebyla použita formulace „právo znát své rodiče“, ale např. formulace „právo mít rodiče“.

²⁰ V tomto kontextu by mohl být uplatněn na první pohled logický argument či provokativní otázka, proč by jinak bylo v daném ustanovení použito slovního obratu „pokud je to možné“, pakliže by se nepočítalo s tím, že dítě nemusí znát své rodiče. Odpověď podle našeho názoru vyplývá mimo jiné ze skutečnosti, že dané ustanovení nebylo (s ohledem na dobu přijetí) primárně aplikováno na případy anonymního dárcovství, které nebylo zdaleka tak rozšířené jako v současnosti, ale zejména na situace, kdy došlo k zanechání novorozence, nesdělení totožnosti druhého rodiče apod. Podstatné ovšem je, že se vždy jednalo o negativní skutečnost, kdežto anonymita dárcovství je důsledkem přímého zásahu neboli regulace státu, nikoliv důsledkem minimálně nezodpovědného přístupu rodičů, kterému by měl stát naopak předcházet.

²¹ Tento názor ostatně zastává také Dětský fond Organizace spojených národů (UNICEF), když poukázal na skutečnost, že právo znát své rodiče dle citovaného ustanovení zahrnuje rodiče v biologickém, respektive genetickém slova smyslu. V opačném případě, pakliže je dítěti jejich totožnost utajena, je ohrožen jeho nejlepší zájem, který musí být dle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte „předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, správními nebo zákonodárnými orgány“. Srov. HODGKIN, Rachel – NEWELL, Peter. *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child* [online]. Geneva: UNICEF, 2002, s. 105–107, 114 [cit. 23. 4. 2018]. Dostupné z: <https://www.unicef.org/publications/files/Implementation_Handbook_for_the_Convention_on_the_Rights_of_the_Child.pdf>.

²² K vlivu uvedených dokumentů na pozdější úroveň lidskoprávní ochrany srov. *Informační centrum vlády* [online]. [cit. 23. 4. 2018]. Dostupné z: <<https://icv.vlada.cz/cz/tema/deklarace-prav-cloveka-a-obcana-60939/>>.

²³ KREJČÍ, Oskar. *Lidská práva*. Průhonice: Professional Publishing, 2011, s. 28.

rovněž pod záštitou Organizace spojených národů. V kontextu našeho výkladu má pak zásadní význam zejména čl. 12 *Všeobecné deklarace lidských práv*, který stanovuje, že: „*Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence, ani útokům na svou čest a pověst. Každý má právo na zákonnou ochranu proti takovým zásahům nebo útokům.*“^{24,25} Z dikce citovaného ustanovení pak můžeme na základě gramatického výkladu dovodit, že soukromý a rodinný život je součástí širší kategorie osobnostních práv.²⁶ Pokud se jedná o související postavení státu, ten nemá jen pasivní závazek svévolně nezasahovat do soukromého života a rodiny jednotlivce, ale je rovněž povinen aktivně zabezpečit jejich náležitou ochranu.

O tom svědčí rovněž další lidskoprávní kodifikace, ze kterých ovšem uvedeme s ohledem na následující výklad toliko Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950 (Rada Evropy), která výslovně zakotvuje požadavek na respektování soukromého a rodinného života v čl. 8, přičemž v druhém odstavci stanovuje, že jeho ochrana není absolutní povahy. Může do něj totiž být státem zasaženo za předpokladu, že je to v souladu se zákonem a současně nezbytné „*v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, ochrany pořádku a předcházení zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.*“²⁷

Na vnitrostátní úrovni pak nalezneme ochranu osobnosti člověka, tedy rovněž jeho soukromého a rodinného života, v čl. 7 odst. 1 a čl. 10 odst. 2 *Listiny základních práv a svobod* (dále jen „Listina“). Jedná se však „toliko“ o ústavněprávní ukotvení lidskoprávní ochrany, která je dále konkretizována na zákonné úrovni, a to zejména obecným soukromoprávním předpisem ve smyslu již v poznámce pod čarou citovaného o. z.²⁸ Ten obsahuje v § 81 tzv. generální klauzuli, podle které je nutné chránit osobnost člověka včetně všech jeho přirozených práv. V druhém odstavci tohoto ustanovení je dále uveden demonstrovatelný výčet aspektů osobnosti člověka, které požívají právní ochrany, jako je život, důstojnost, zdraví a soukromí. Pakliže je do osobnostních práv člověka zasaženo, má možnost domáhat se v souladu s § 82 odst. 1 o. z. toho, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno nebo aby byl odstraněn jeho následek.²⁹ Z pozitivněprávního hlediska je tedy

²⁴ Všeobecná deklarace lidských práv [online]. In: *Informační centrum OSN, UNIC Praha* [cit. 25. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/UDHR_2016_CZ_web.pdf>.

²⁵ K tomu srov. později přijaté právně závazné mezinárodní smlouvy, jako je Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (OSN), který v čl. 17 stanovuje, že: „*Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence ani útokům na svou čest a pověst. Každý má právo na zákonnou ochranu proti takovým zásahům nebo útokům.*“ Jako druhý příklad lze uvést čl. 7 Listiny základních práv Evropské unie, která je součástí primárního práva EU: „*Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a komunikace.*“

²⁶ Pod ochranu osobnosti můžeme subsumovat řadu dílčích práv, která jsou nemajetkové povahy a týkají se různých aspektů osobnosti člověka, jako je jeho osobní svoboda, důstojnost, soukromí, rodina, čest apod.

²⁷ Na první pohled je tedy zřejmé, že právo na respektování soukromého a rodinného života není právem absolutním, neboť do něj může být v uvedených případech zasaženo. Na druhou stranu je možné jej interpretovat velmi extenzivním způsobem a podřadit pod něj rovněž právo člověka na vytváření sociálních vazeb s jinými osobami či vlastní sebeurčení. Srov. např. rozsudek ESLP ze dne 16. 12. 1992, stížnost č. 13710/88, věc *Niemietz proti Německu*; rozsudek ESLP ze dne 29. 7. 2002, stížnost č. 2346/02, věc *Pretty proti Spojenému království*.

²⁸ To samozřejmě neznamená, že není ochrana osobnosti člověka, respektive jejich jednotlivých aspektů, chráněna také jinými (veřejnoprávními) předpisy, jako je z hlediska konkrétních skutkových podstat trestných činů zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a skutkových podstat přestupků proti občanskému soužití zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů. Kromě toho lze obecně poukázat také na další právní předpisy, které se věnují výhradně určitým aspektům osobnosti člověka, jako zákon č. 101/2002 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

²⁹ Z praktického hlediska by se jednalo o podání osobnostní žaloby, v rámci které lze požadovat omluvu či náhradu nemajetkové újmy. K tomu je vhodné doplnit, že osobnostní práva jsou nepromlčitelná. Složitější situace ovšem panuje ve vztahu k promlčitelnosti nároků vzniklých z jejich porušení. K této otázce se vyjádřil také Velký senát občanskoprávního kolegia Nejvyššího

zřejmé, že mezinárodní i vnitrostátní právní úprava poskytuje soukromému životu člověka ochranu. Klíčovou otázkou tedy zůstává, zda lze za součást práva na soukromý a rodinný život považovat také právo znát svůj (genetický) původ a okolnosti narození, jehož případnou realizaci uplatnění institutu anonymního dárcovství ze své podstaty vylučuje.

Ve vztahu k otázce rozsahu práva na respektování soukromého a rodinného života se opakovaně vyjadřoval rovněž ESLP, a to také v kontextu práva znát svůj původ a okolnosti narození. Je nicméně třeba připustit, že nelze hovořit o konkrétním judikátu, v rámci kterého by příslušný soud dospěl k jednoznačnému právnímu závěru, že provádění umělého oplodnění je při současném legislativním požadavku na anonymitu dárcovství pohlavních buněk v rozporu s již uvedeným čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.³⁰ Na druhou stranu lze v této souvislosti analogicky vycházet z bohaté judikatury ESLP v oblasti anonymních porodů a institutu určování otcovství, v rámci kterých bylo jednoznačně poukázáno na skutečnost, že při utváření osobnosti člověka a jeho identity hraje klíčovou roli možnost znát svůj původ a okolnosti narození. Jinými slovy, dle názoru ESLP nelze zcela bagatelizovat biologické (popřípadě genetické) vazby dítěte, neboť prokazatelně ovlivňují nejen jeho biologický, ale také psychický a sociální vývoj. Nelze tedy opominout, že právo znát svůj původ, jakožto součást osobnosti a soukromí jednotlivce, bylo v judikatuře nejčastěji spojováno právě s problematikou možnosti určení totožnosti biologických rodičů.

Pokud se tedy nejprve zaměříme na problematiku určování otcovství, judikatura ESLP vychází z koncepce, dle které je třeba hledat proporcionální řešení mezi zájmem dítěte a domnělého otce, popřípadě také jiným obecným zájmem. Jako příklad lze poukázat na rozsudek ESLP ze dne 7. 2. 2002, stížnost č. 53176/99, věc *Mikulič proti Chorvatsku*, v rámci kterého se jednalo o případ ženy, která usilovala o určení otcovství, což však bylo opakovaně zmařeno jednáním či spíše pasivitou na straně domnělého otce, který se nedostavil za účelem provedení genetických testů, čímž v řízení docházelo ke značným průtahům. Na základě stížnosti dotyčné ženy pak ESLP dospěl k závěru, že v dané věci je dán pozitivní závazek státu, aby v případě neefektivnosti legislativního řešení, respektive neschopnosti donutit účastníka řízení k součinnosti, stanovil jiné právní prostředky, které umožní rychlé určení biologického otcovství. Akcentoval tak významnou roli příbuzenských vztahů, a to v důsledku nejen k případnému otci stěžovatelky, ale také potenciálním sourozencům.

Jako demonstraci opačného závěru lze použít rozsudek ESLP ze dne 12. 1. 2006, stížnost č. 26111/02, věc *Mizzi proti Maltě*. V něm dospěl uvedený soud k závěru, že bylo

soudu ČR ve svém rozhodnutí ze dne 12. 11. 2008, sp. zn. 31 Cdo 3161/2008, ve kterém v rozporu s předchozí judikaturou rozhodl, že právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích s ohledem na svoji povahu promlčení podléhá. K tomu je ovšem vhodné doplnit, že ve vztahu k posuzování promlčení uvedeného nároku je třeba dle názoru Ústavního soudu vždy přihlížet ke konkrétním okolnostem případu, aby se nejednalo o postup v rozporu s právní jistotou a dobrými mravy. Srov. náleží Ústavního soudu ze dne 5. 8. 2010, sp. zn. II. ÚS 3168/09.

³⁰ Naopak lze poukázat např. na rozsudek ESLP ze dne 4. 12. 2007, stížnost č. 44362/04, *Dickson proti Velké Británii*, v rámci kterého bylo formulováno právo na asistovanou reprodukci vedoucí k početí dítěte, a tedy také k realizaci práva na založení rodiny a výchovu dětí. K závěru, že právo mít potomky, a to také prostřednictvím postupů asistované reprodukce, lze podřadit pod čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, dospěl také Velký senát ESLP ve svém rozsudku ze dne 3. 11. 2011, stížnost č. 57813/00, věc *S. H. a další proti Rakousku*. V daném případě se Velký senát ESLP odchýlil od předcházejícího rozhodnutí malého senátu, když judikovat, že restriktivní rakouská právní úprava znemožňující využití metody IVF za pomoci darovaných pohlavních buněk není v rozporu s právem na respektování soukromého a rodinného života stěžovatelů. Svě rozhodnutí zdůvodnil již tradičně používanou metodou *margin of appreciation*, a to z důvodu neexistence konsenzu členských států v otázkách biomedicínského významu. K tomu srov. DOLEŽAL, Tomáš. Právo na heterologní IVF jako součást ochrany práva na respektování rodinného a soukromého života podle čl. 8 Evropské úmluvy o lidských právech? *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2012, roč. 2, č. 2 [cit. 27. 4. 2018]. Dostupné z: <<http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/31/38>>.

zasaženo do čl. 6 a čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod stěžovatele tím, že nemohl z důvodu platné maltské legislativy popřít otcovství k dítěti, které nebylo jeho genetickým potomkem, čímž došlo k nesprávnému upřednostnění právní jistoty rodinných vztahů dítěte před právem zpochybnit právní domněnku otcovství.³¹

Podobné právní závěry je možné vypořádat také z evropské judikatury ohledně problematiky anonymních porodů, kdy se na rozdíl od výše uvedených případů primárně jedná o nemožnost navázání vztahu dítěte s jeho biologickou matkou. V tomto kontextu je možné poukázat zejména na dva významné právní případy. Prvním z nich je rozsudek ESLP ze dne 25. 9. 2012, stížnost č. 33783/09, věc *Godelli proti Itálii*, kdy bylo dítěti vlivem restriktivní italské právní úpravy znemožněno, aby získalo jakékoliv údaje o své biologické matce, která jej po porodu opustila. Jádrem problému byla dle názoru ESLP skutečnost, že právo dítěte znát svůj původ a okolnosti narození bylo v tomto případě zcela opomenuto, neboť nemohlo získat dokonce ani takové údaje, které by následnou identifikaci biologické matky neumožnily. Z toho důvodu dospěl ESLP k závěru, že italská právní úprava anonymních porodů nerespektovala dostatečně princip proporcionality a požadavek minimalizace zásahů ve vztahu k omezení v kolizi stojícího práva dítěte znát svůj původ a okolnosti narození, jakožto součásti širšího práva na respektování soukromého a rodinného života podle čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Jiný právní názor pak tento soud zaujal ve vztahu k francouzské právní úpravě, která rovněž anonymní porody umožňuje, ale za předpokladu, že jsou evidovány základní údaje o biologické matce, se kterými může být dítě seznámeno, neboť znemožňují její identifikaci. Z pohledu ESLP je v tomto kontextu možné dovodit proporcionalní řešení, kdy je na jednu stranu respektováno právo na soukromí biologického rodiče, ale současně také právo dítěte znát jeho neidentifikovatelné údaje či požádat, aby bylo provedení porodu dodatečně odtajněno (se souhlasem matky, jejíž totožnost je utajena). V tomto případě tak ESLP nepřiměřenost zásahu do práva dítěte na respektování soukromého a rodinného života neshledal.³²

Na základě výše uvedených právních případů lze dospět k závěru, že relativní povaha práva na respektování soukromého a rodinného života ve smyslu čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod se vztahuje také k problematice práva dítěte znát svůj původ a okolnosti narození. Již jsme uvedli, že ESLP se doposud výslovně nezabýval otázkou anonymity dárcovství, takže nelze s jistotou formulovat závěr, že by analogicky vycházel ze své dosavadní judikatury ohledně jiných, byť ve své podstatě podobných aspektů osobnostních práv. Na druhou stranu je třeba reflektovat skutečnost, že ESLP byl doposud v otázkách biomedicínského charakteru poněkud zdrženlivý, ať už jde o tradiční problematiku interrupcí, nebo naopak relativně nový fenomén v podobě umělého oplodnění či náhradního mateřství. Je ovšem nepochybné, že v budoucnu bude ESLP s touto otázkou či eticko-právním problémem konfrontován a nezbyde mu, než se buďto již tradičně přidržet zdrženlivého přístupu aplikací zásady *margin of appreciation*, nebo přistoupit k zákazu, či naopak liberalizaci tohoto kontroverzního nástroje umělé reprodukce.

³¹ K tomu srov. např. rozsudek ESLP ze dne 24. 11. 2005, stížnost č. 7486/01, věc *Shofman proti Rusku*, kdy se jednalo o nepřiměřené porušení práva na soukromí tím, že domnělému otci nebylo umožněno podat po uplynutí promlčecí lhůty žalobu na popření otcovství, přestože o absenci genetických vazeb k dítěti nevěděl. Jiným příkladem je rozsudek ESLP ze dne 10. 10. 2006, stížnost č. 10699/05, věc *Paulík proti Slovensku*. V něm příslušný soud dovodil, že je neproporcionálním řešením kolize práva na soukromí a veřejného zájmu, když je na základě restriktivní legislativy udržován rozpor mezi existencí právního a biologického otcovství, a to za předpokladu, že je dcera stěžovatele dospělou osobou a ve vztahu k popření otcovství nic nenamítá.

³² Srov. rozsudek Velkého senátu ESLP ze dne 13. 2. 2003, stížnost č. č. 42326/98, věc *Odièvre proti Francii*.

3. (Ne)anonymita dárcovství v úvahách *de lege ferenda*

Na základě předcházejícího výkladu můžeme stručně zrekapitulovat, že povinnost České republiky zajistit a nezasahovat do práva znát svůj původ, jakožto součásti soukromého a rodinného života neboli osobnostních práv každého jedince, je garantováno nejen čl. 7 Úmluvy o právech dítěte, ale nepřímo také čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Na základě analýzy a přiměřeného použití judikatury ESLP ve vztahu k problematice určování otcovství a anonymních porodů lze ovšem dále konstatovat, že ani právo znát svůj původ či okolnosti narození není právem absolutním, neboť se přirozeně dostává do kolize s právem na soukromí jiných osob, typicky biologických (genetických) rodičů dítěte. Jinak tomu není ani v případě anonymního dárcovství, ve vztahu ke kterému je často argumentováno tím, že dárci reprodukčních buněk mají právo, aby nebyla jejich identita známa, respektive aby je dítě počaté pomocí umělého oplodnění v období dospívání či dospělosti nekontaktovalo. Pokud se tedy jedná o kolizi základních práv relativní povahy, je nutné hledat její proporcionální řešení, a to s ohledem na povahu institutu umělého oplodnění a související anonymity dárcovství.

Předně je podle našeho názoru nutné zdůraznit, že mezi postavením dárcce genetického materiálu a dítěte počatého tímto způsobem je zásadní rozdíl. Pokud se totiž konkrétní osoba, která splňuje zákonem stanovené požadavky (věk, zdravotní stav atd.) dobrovolně rozhodne darovat své reprodukční buňky za účelem jejich využití v oblasti metod asistované reprodukce, jedná se o její zcela svobodné rozhodnutí. Není pak v tomto ohledu podstatné, zda je toto rozhodnutí motivováno prostou snahou pomoci neplodnému páru, nebo naopak existenci příznivé právní úpravy, umožňující vedle anonymity celého postupu také možnost získání finanční náhrady (často ve smyslu odměny).³³ Naopak na straně dotčeného dítěte nelze hovořit o jakékoliv možnosti projevit *pro futuro* svou vůli, zda chce či nechce být za takových podmínek počato, respektive zda chce či nechce vyrůstat s vědomím toho, že nikdy nepozná své skutečné kořeny.

K tomu je vhodné poukázat na určitý paradox. Současná právní úprava anonymního dárcovství je totiž koncipována na principu obligatornosti, což znamená, že dárcce se nedozví, kdo je jeho potomkem ani v případě, že by o to sám aktivně usiloval nebo projevil zájem. V takovém případě je ovšem anonymita dárcovství v neprospěch jak dítěte, tak dárcce genetického materiálu. Je tedy otázkou, zda by nebylo vhodné uvažovat o zakotvení institutu žádosti o odtajnění dárcovství, pokud by s tím genetický rodič výslovně souhlasil. Samozřejmě lze považovat za logické, že současná právní úprava je naopak ku prospěchu neplodného páru, který pravidelně nebude mít zájem na tom, aby docházelo ke kolizi genetického a jejich právního (sociálního) rodičovství. Zde lze ovšem opět apelovat na skutečnost, že by měl být v souladu s pozitivněprávní úpravou a ustálenou judikaturou favorizován nejlepší zájem dítěte, které je při provádění těchto biomedicínských procesů nejvíce zranitelnou osobou.

Z těchto důvodů se domníváme, že anonymita dárcovství by měla být zrušena, neboť nejlepší zájem dítěte nesleduje, ale je s ním naopak přímo v rozporu. V této souvislosti

³³ V tomto ohledu je ostatně Česká republika a Španělsko objektem kritiky, neboť je otázkou, zda lze v případě jejich právní regulace a faktického poskytování finanční náhrady skutečně ještě hovořit o splnění požadavku na bezplatnost dárcovství tkání a buněk, jak stanovuje čl. 12 odst. 1 směrnice: „Členské státy se snaží zajistit dobrovolné a neplacené darování tkání a buněk. Dárci mohou obdržet náhradu, která je přísně omezena na pokrytí výdajů a nepřijemností spojených s darováním. V takovém případě členské státy definují podmínky, za nichž smí být náhrada udělena.“ Srov. The implications of international law on donor conception [online]. In: *DOE: Donor Offspring Europe*, datum publikace neuvedeno [cit. 29. 4. 2018]. Dostupné z: <http://donoroffspring.eu/international_law/>.

nicméně nepovažujeme za správné jakékoliv úvahy o tom, že by mělo dojít vlivem legislativního „odtajnění“ dárcovství rovněž ke změně právního přístupu v otázce rodičovských práv a jejich výkonu. Naopak je dle našeho názoru potřeba ponechat stávající právní úpravu, která zohledňuje skutečnost, že s výkonem rodičovských práv primárně souvisí nikoliv genetická vazba k dítěti, ale sociální prostředí, ve kterém vyrůstá. To nijak nevylučuje požadavek, aby dítě mělo možnost, přinejmenším v pozdějším stádiu vývoje, získat základní údaje o svém původu a okolnostech narození, aniž by s tím byla spojena jakákoliv další právní odpovědnost genetického rodiče.

Jsme si samozřejmě vědomi toho, že doposud nebyla v rámci politické reprezentace většinová vůle k tomu, aby byla anonymita dárcovství zrušena.³⁴ Z toho důvodu se domníváme, že by měla být vedena věčná diskuze alespoň o možnosti novelizace, která by z principiálního hlediska anonymity dárcovství sice nadále garantovala, ale současně by více zohlednila požadavek minimalizace zásahů do kolidujícího práva dítěte, což je jedna ze základních podmínek testu proporcionality.³⁵ V praktické rovině máme na mysli, že by se rozšířilo spektrum informací o dárci, které jsou neplodnému páru a takto počatému dítěti k dispozici. Jak již bylo podrobně uvedeno, v současné době má neplodný pár postupující umělé oplodnění a dítě právo požádat o poskytnutí informací toliko o zdravotním stavu dárce, které musí být ze zákona evidovány po dobu 30 let. To lze samozřejmě kvitovat zejména s ohledem na prevenci a zvýšenou ochranu zdraví a fyzického vývoje dítěte.

Je však nutné si uvědomit, že zdravý vývoj každého člověka není podmíněn pouze fyzickými, ale také psychologickými faktory. To je koneckonců důvod, proč požívá možnost formování vlastní identity, jakožto součástí osobnosti, právní ochrany.³⁶ Nevidíme poté žádný potenciální zásah do práva na soukromí anonymního dárce v tom, kdyby musely být kromě jeho zdravotního stavu evidovány k nahlédnutí ze strany dítěte také údaje o jeho národnosti, náboženském vyznání, politickém přesvědčení apod., které z podstaty věci neumožňují přesnou identifikaci.³⁷ Přestože ani tímto způsobem by podle našeho názoru nebylo právo na respektování soukromého a rodinného života dítěte dostatečně

³⁴ Srov. Stanovisko vlády k návrhu poslanců Jitky Chalánkové, Marka Bendy, Niny Novákové, Augustina Karla Andrleho Sylora, Víta Kaňkovského a Martina Komárka na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, a některé další zákony (sněmovní tisk č. 371) [online]. In: *Poslanecká sněmovna České republiky* [cit. 29. 4. 2018]. Dostupné z: <<http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=112354>>.

³⁵ Jedná se tedy z naší strany o snahu poukázat na potřebu změny politického přístupu k otázce anonymity dárcovství, což by mělo přirozeně za následek možnost novelizace dotčené právní úpravy a v důsledku tak posílení právní ochrany a standardu lidských práv dítěte počatého za pomoci dárců genetického materiálu.

³⁶ VALC, Jakub. Asistovaná reprodukce a její vliv na právní status (nad)počatého embrya či dospívajícího dítěte. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky* [online]. 2017, roč. 7, č. 3, s. 31–32 [cit. 30. 4. 2018]. Dostupné z: <<http://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/152/132>>.

³⁷ V tomto kontextu by mohlo být namítáno, že poskytnutí osobních údajů představuje vždy potenciální zásah do osobnostních práv jejich nositele. V některých oblastech či společenských vztazích se dokonce zakazuje vyžadovat údaje o sexuální orientaci, náboženském vyznání, původu či politickém zaměření, jak ostatně vyplývá například z § 316 odst. 4 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů. V tomto případě je ovšem cílem eliminovat možnost diskriminace ve vztahu k získání zaměstnání. Naopak nelze podle našeho názoru považovat za problematické, pokud by zákonodárce za účelem ochrany veřejného zájmu či práv a svobod druhých (v tomto případě dítěte počatého anonymním způsobem) stanovil zákonnou povinnost uvádět osobní údaje za předpokladu, že se určitá osoba dobrovolně, na základě předchozího poučení o jejich právech a povinnostech, rozhodně darovat genetický materiál. Je třeba připomenout, že dárcovství pohlavních buněk není obligatorní a dárce musí již za současného stavu poskytovat široké spektrum údajů, přestože jsou z velké části anonymizovány. Pokud tedy bude poučen o tom, že jeho osobní údaje (např. o původu či náboženském přesvědčení apod.) budou moci být na žádost poskytnuty takto počatému dítěti a současně vysloví souhlas s tímto postupem, pak nelze hovořit o tom, že by došlo k zásahu do jeho soukromého a rodinného života, respektive osobnostních práv. Tento závěr považujeme za legitimní rovněž s ohledem na právní úpravu nakládání s osobními údaji, zakotvenou především v již citovaném zákoně o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů. Připomeňme navíc, že zákaz anonymity dárcovství není v evropských státech zcela ojedinělý (např. Velká Británie, Švýcarsko, Švédsko atd.).

zajištěno, jednalo by se alespoň o určitou formu kompromisu, který respektuje nejen základní práva dárce genetického materiálu, ale také každého uměle počatého dítěte.³⁸

Závěr

Cílem článku bylo poukázat na skutečnost, že současná koncepce anonymity dárcovství, které je v českém právním řádu stanoveno jako obligatorní, je v rozporu s právem dítěte znát svůj původ. V důsledku je pak tímto postupem nejen porušován mezinárodní závazek ve smyslu Úmluvy o právech dítěte, ale současně potenciálně dochází k zásahu do práva na respektování soukromého a rodinného života, jak lze dovodit na základě přiměřeného použití judikatury ESLP v otázkách určování otcovství a anonymních porodů. V této souvislosti jsme ovšem poukázali na skutečnost, že ESLP ve své rozhodovací praxi opakovaně judikoval, že je třeba v případě kolize práva dítěte a jeho biologického (genetického) rodiče vždy respektovat princip proporcionality. Z toho důvodu není možné v tuto chvíli učinit jednoznačný závěr o tom, zda by ESLP ve vztahu k posouzení české právní úpravy anonymního dárcovství postupoval kriticky či nikoliv, neboť by záleželo na tom, jestli by považoval například možnost dítěte získat informace o zdravotním stavu dárce za dostatečnou minimalizaci zásahu do jeho základního práva, či nikoliv.³⁹

Závěrem jsme na základě předcházejícího výkladu formulovali vlastní stanovisko a úvahy *de lege ferenda*, prostřednictvím kterých jsme doporučili, aby byla anonymita dárcovství zrušena. Sekundárně jsme poté připustili, že doposud nebyla napříč politickým spektrem patrná většinová vůle prosadit zásadní změnu zákona, respektive docílit úplného „odtajnění“ procesu umělého oplodnění. Z toho důvodu jsme navrhli, aby bylo jednáno alespoň o možnosti určitého kompromisu, kdyby se například taxativním výčtem rozšířilo spektrum údajů, které musí dárce poskytnout a které budou dítěti přístupné, přičemž nebudou takového charakteru, aby bylo osobu dárce možné identifikovat. Stejně tak lze uvažovat o konceptu, kdyby dítě mohlo o odtažení identity svého genetického rodiče požádat, přičemž by tak bylo v každém individuálním případě učiněno pouze za předpokladu, že by s tím dárce výslovně souhlasil. Přijetím těchto změn by totiž došlo k zachování principu anonymity, a to při současném posílení práv a zájmů dítěte.

³⁸ Jsme totiž přesvědčeni o tom, že nelze setrvat na přístupu, který chrání život člověka pouze jako biologickou kategorii, neboť není důležitá pouze jeho faktická existence, ale také kvalita a možnost osobnostního a sociálního rozvoje. V tomto ohledu pak podle našeho názoru sehrává roli mnoho dílčích faktorů, mezi které přirozeně patří také možnost formování vlastní identity související s možností poznání svého původu a dalších (nejen zdravotních) predispozicí.

³⁹ Argumentace ESLP v analyzovaných právních případech ohledně problematiky určování otcovství či anonymních porodů však podle našeho názoru spíše naznačuje, že nikoliv, respektive, že Česká republika uzákoněním anonymity dárcovství zneužila meze volného uvážení, stejně jako další státy s obdobnou právní úpravou. Náš názor vychází z již uvedeného přesvědčení, že v případě zamezení dostupnosti jakýchkoliv osobních údajů o dárci není dodržen požadavek přiměřenosti a minimalizace zásahů do v kolizi stojícího práva při uplatnění testu proporcionality. Podobně postupoval ESLP ve svých úvahách ohledně provádění anonymních porodů, kde výslovně uvedl, že dítě by mělo znát alespoň takové údaje, které nemohou zásadním způsobem zasáhnout do soukromého a rodinného života jeho matky, která si přeje zůstat utajena. Pokud tedy dítě může v určitém věku získat údaje pouze o zdravotním stavu svého genetického rodiče, těžko to může být všeobecně považováno za dostatečné ve vztahu k formování identity, která často souvisí nikoliv se zdravotním stavem, ale touhou poznat své skutečné kořeny a sociální vazby.

Right to the Knowledge of Genetic Origin as a Part of the Personality Rights of the Anonymously Conceived Child

Jakub Valc

Abstract: The right to privacy is considered to be one of the fundamental rights of every person and it is protected not only at the international or constitutional, but also the legal level. In this context, it is possible to rely on the legal provisions of the new Civil Code, which, in several places, provides private protection for the personality of a person. It is, by its very nature, a fairly broad category, in which we can, in the light of the case law of the European Court of Human Rights, include also the protection of private and family life, including the right to knowledge of origin and the circumstances of birth. It cannot be disputed that this aspect of personality is traditionally a psychological, sociological and legal issue, also in the context of the historically applied adoption system. At present, however, new rules and ethical-legal questions in this area emerge, especially due to the emergence of modern biomedical technologies, which are increasingly being promoted in society. This issue is connected also with questions of assisted reproduction and related legislative requirement for the anonymity of gamete donation, which, in our opinion results in a situation in which the state de facto prevents the establishment of family ties and interferences with the right to privacy and personality rights.

Key words: artificial insemination, anonymous donation, right to privacy, right to knowledge of origin, child, donor